

บทบรรณาธิการ: ว่าด้วยประชาธิปไตยและเสรีนิยมใหม่

นิธิ เนื่องจำนงค์

ในรอบสองถึงสามทศวรรษที่ผ่านมาในแวดวงวิชาการสังคมศาสตร์โดยเฉพาะในต่างประเทศได้เกิดกระแสความนิยมในการศึกษาแนวคิดสำคัญ ทั้งที่เป็นแนวคิดใหม่ และแนวคิดเก่าที่ได้รับการหยิบยกขึ้นมาศึกษาใหม่ ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดเรื่อง “ประชาสังคม” “ทุนทางสังคม” หรือ “โลกาภิวัตน์” ในจำนวนนี้มีแนวคิดสำคัญสองแนวคิดที่อาจกล่าวได้ว่าได้รับความสนใจในการศึกษาไม่น้อยไปกว่าแนวคิดอื่น ๆ นั่นคือ “ประชาธิปไตย” และ “เสรีนิยมใหม่” การขยายตัวของการศึกษาแนวคิดทั้งสองนี้ ส่วนหนึ่งอาจจะมีสาเหตุมาจากการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับแนวคิดทั้งสองนี้ ไม่ว่าจะเป็นปรากฏการณ์ “คลื่นลูกที่สามของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ประชาธิปไตย” ดังที่ตั้งข้อสังเกตไว้โดยซามูเอล ฮันติงตัน (Samuel Huntington)¹ หรือปรากฏการณ์การขยายอิทธิพล (และอาจรวมถึงการสิ้นสุด) ของแนวคิด “เสรีนิยมใหม่” ต่อการดำเนินนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคม รวมถึงปริมณฑลอื่นๆของสังคม²

แม้ว่าที่ผ่านมาจะมีงานที่ศึกษาปรากฏการณ์ รวมทั้งแนวคิดทั้งสองในจำนวนที่ไม่น้อยในแวดวงวิชาการไทย แต่ในภาพรวมอาจกล่าวได้ว่างานเหล่านี้ยังคงค่อนข้างมีจำกัด³ เมื่อพิจารณาจากกระแสความตื่นตัวทางวิชาการในต่างประเทศ และความสำคัญของปรากฏการณ์ทั้งสองที่มีต่อประเทศไทย เหตุนี้วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวรจึงได้จัดทำวารสารฉบับพิเศษ

¹ ดู Samuel Huntington. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* (Norman and London: Oklahoma University Press, 1991).

² งานที่เกี่ยวกับเสรีนิยมใหม่มีจำนวนค่อนข้างมาก สำหรับตัวอย่างงานชิ้นใหม่ๆ ดู Kean Birch and Vlad Mykhnenko. eds. *The Rise and Fall of Neoliberalism* (London: Zed Books, 2010).; David Harvey. *A Brief History of Neoliberalism* (New York: Oxford University Press, 2005). โดยหนังสือของฮาร์วีได้รับการแปลเป็นภาษาไทยโดยภัคดี วีระภาสพงษ์, เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, สุรัตน์ โหระชัยกุล, อภิรักษ์ วรรณสาธพ, นฤตม์ เจริญศรี โดยสำนักพิมพ์สวนเงินมีมาในปีพ.ศ. 2555

³ จากการสืบค้นฐานข้อมูลของศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทยโดยใช้คำสืบค้นคือ “เสรีนิยมใหม่” และ “ประชาธิปไตย” ตามลำดับ พบว่ามีบทความที่เกี่ยวข้องเพียง 7 และ 276 บทความตามลำดับ (สืบค้นเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2555)

“ว่าด้วยประชาธิปไตยและเสรีนิยมใหม่” เพื่อนำเสนอมุมมองในหลากหลายมิติทั้งในเชิงแนวคิด และปรากฏการณ์ที่หลากหลายทั้งในและต่างประเทศ บทความในวารสารฉบับนี้จำแนกเป็นสองส่วนได้แก่ส่วนแรก “ว่าด้วยประชาธิปไตย” ประกอบไปด้วยบทความสองบทความด้วยกันได้แก่ **“ประชาธิปไตย: มุมมองของนักสังคมวิทยาการเมือง”** โดย **เสริน ปุณณะหิตานนท์** ศาสตราจารย์ด้านสังคมวิทยา ซึ่งเคยเป็นอาจารย์ทั้งที่ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ที่ผ่านมาในงานวิชาการส่วนมากของไทยที่ศึกษาประชาธิปไตย มักจะเป็นงานของนักวิชาการด้านรัฐศาสตร์เป็นหลัก ทั้งๆที่ในความเป็นจริงแล้วงาน “คลาสสิก” จำนวนไม่น้อยในโลกวิชาการตะวันตกเป็นงานที่มีรากฐานทางสังคมวิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมวิทยาการเมือง อาทิจานของแบร์ริงตัน มัวร์ (Barrington Moore) หรือเซย์มัวร์ มาร์ติน ลิปเซต (Seymour Martin Lipset) เป็นต้น ดังนั้นท่ามกลางบริบทความขัดแย้งของการเมืองไทย ซึ่งบางหนึ่งมองว่าเป็นความขัดแย้งใน “มุมมองที่มีต่อประชาธิปไตย” การย้อนกลับมาพิจารณา “ประชาธิปไตย” บนฐานของงานคลาสสิกของนักสังคมวิทยาการเมือง จึงน่าจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่จะทำให้เห็นแง่มุมบางประการที่นักรัฐศาสตร์ หรือกระทั่งนักนิติศาสตร์อาจไม่ได้ฉายภาพให้เห็น

งานชิ้นต่อมาในส่วนแรกคือบทความ **“สองทศวรรษการพัฒนาประชาธิปไตยในเกาหลีใต้: ปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรค”** โดย **วิเชียร อินทะสี** อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ในงานชิ้นนี้ซึ่งเขียนโดยหนึ่งในผู้เชี่ยวชาญด้านเกาหลีศึกษาที่มีจำนวนไม่มากนักในประเทศไทย และอาจกล่าวได้ว่าเป็นงานวิชาการในภาษาไทยชิ้นแรกๆที่ศึกษาการพัฒนาประชาธิปไตยในเกาหลีใต้อย่างเป็นระบบและครอบคลุมมากที่สุดได้นำเสนอประสบการณ์ในการพัฒนาประชาธิปไตยของเกาหลีใต้ หนึ่งในประเทศประชาธิปไตยคลื่นลูกที่สามที่อาจกล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนผ่านจากระบอบเผด็จการอำนาจนิยมไปสู่ประชาธิปไตยได้อย่างมั่นคง โดยยาก

ที่จะหวนกลับไปสู่ระบอบเผด็จการอำนาจนิยมอีกครั้งหนึ่ง นอกจากนี้ผู้เขียนยังชี้ให้เห็นถึงปัจจัยต่างๆที่เกื้อหนุน และปัจจัยบางประการที่แม้ว่าจะเป็นอุปสรรคแต่ไม่อาจขัดขวางต่อเส้นทางการพัฒนาประชาธิปไตยของเกาหลีใต้ได้

ในปัจจุบันการทำความเข้าใจ โดยเฉพาะผ่านแง่มุมในเชิงเปรียบเทียบของการพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศที่มีประสบการณ์ที่คล้ายคลึงกับไทย นับเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดที่จะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และเข้าใจปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย เพื่อที่จะผลักดันให้การพัฒนาประชาธิปไตยของไทยกลับเข้าสู่เส้นทางที่ถูกต้อง และก้าวไปอย่างมั่นคง ในภาพรวมแม้ว่างานในส่วนแรกจะมีเพียงบทความแค่สองชิ้นเท่านั้น แต่บทความทั้งสองล้วนแล้วแต่สามารถอุดช่องว่างในการศึกษาประชาธิปไตยในประเทศไทยได้เป็นอย่างดี ทั้งช่องว่างในทางทฤษฎี และการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบ

ในส่วนที่สอง “ว่าด้วยเสรีนิยมใหม่” ประกอบไปด้วยบทความจำนวนสามชิ้นด้วยกัน และงานแต่ละชิ้นต่างให้ภาพของเสรีนิยมใหม่ในแง่มุมที่แตกต่างกัน ในบทความชิ้นแรก **“บททดลองเสนอเบื้องต้นว่าด้วยการสะสมทุนแบบบุพกาล”** โดย **ปวงชน อุณจะนำ** อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร และปัจจุบันกำลังศึกษาต่อในระดับปริญญาโทด้านรัฐศาสตร์ที่ New School University แม้ว่าจะไม่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ “เสรีนิยมใหม่” โดยตรง หากแต่ได้ศึกษาถึงรากเหง้าของปรากฏการณ์เสรีนิยมใหม่ในปัจจุบันผ่านงานของคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ว่าด้วย “การสะสมทุนแบบบุพกาล” (primitive accumulation) นอกจากบทความชิ้นนี้จะบททบทวนงานชิ้นคลาสสิกของมาร์กซ์แล้ว ยังได้นำเสนอบทวิพากษ์งานของมาร์กซ์ผ่านมุมมองของนักคิดร่วมสมัยดังเช่นเดวิด ฮาเวีย (David Havey) และแนนซี ฮาร์ทซอคค์ (Nancy Hartsock) ซึ่งนักคิดร่วมสมัยเหล่านี้ได้ขยายมุมมองของ “การสะสมทุน” ให้ครอบคลุมถึงปรากฏการณ์ในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นลัทธิเสรีนิยมใหม่ หรือแง่มุมที่ระบบทุนนิยมได้กดขี่ชู้ตริตผู้หญิง

นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้นำเสนอมุมมองที่ให้พิจารณา “การสะสมทุน โดยการจัดหาสินค้าและบริการสาธารณะ” หรืออีกแง่มุมมองหนึ่งก็คือการพิจารณาบทบาทของรัฐสมัยใหม่ภายใต้บริบทของระบบทุนนิยมโลกในปัจจุบันนั่นเอง ท่ามกลางบริบทของวิกฤตเศรษฐกิจที่ส่งผลให้เกิด “วิกฤตความชอบธรรมของลัทธิเสรีนิยมใหม่” ซึ่งเป็นได้ชัดเจนจากปรากฏการณ์ “ยึดครองวอลล์สตรีท” (Occupy Wall Street) การย้อนกลับมาพิจารณา “ทุนนิยม” บนฐานของงานคลาสสิก จึงน่าจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่จะช่วยสร้างความหนักแน่นให้กับรากฐานทางทฤษฎีเพื่อที่จะทำความเข้าใจปรากฏการณ์ได้ตีมากยิ่งขึ้น

บทความชิ้นต่อมา **“German Neoliberalism and the Idea of a Social Market Economy: Free Economy and the Strong State”** โดย Werner Bonefeld ศาสตราจารย์ทางรัฐศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยยอร์ก (University of York) ได้นำเสนอการเกิดขึ้นของแนวคิด “เสรีนิยมแบบออร์โด” (ordoliberal)⁴ ในประเทศเยอรมนีในช่วงสาธารณรัฐไวมาร์ (Weimar Republic, 1919-1933) ภายใต้บริบทของวิกฤตเศรษฐกิจครั้งใหญ่ (The Great Depression) ในช่วงเวลานั้นเมื่อสาธารณรัฐไวมาร์เผชิญกับวิกฤตเศรษฐกิจได้เกิดกระแสให้รัฐเข้ามาแทรกแซงในระบบเศรษฐกิจเพื่อบริหารจัดการตลาดและสร้างระเบียบให้กับระบบเศรษฐกิจแบบเสรี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเสรีนิยมใหม่ในเยอรมนีไม่ได้เกิดขึ้นจากการลดลงของบทบาทของรัฐและการขยายตัวของตลาดเสรี หากแต่เกิดขึ้นจากบทบาทที่เข้มแข็งของรัฐ การศึกษาการเกิดขึ้นของเสรีนิยมแบบออร์โดของบอนเฟลด์ นอกจากต้องการชี้ให้เห็นว่าการขยายตัวของระบบตลาดเสรีภายใต้แนวคิดที่ในปัจจุบันเรียกว่าเสรีนิยมใหม่นั้นเกิดขึ้นจาก “บทบาทที่เข้มแข็งของรัฐ” แล้ว ยังต้องการเทียบเคียงให้เห็นภาพของวิกฤตเศรษฐกิจในปัจจุบันที่อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ถูกมองว่า “ตายไปแล้ว” ต่อประเด็นนี้บอนเฟลด์ได้โต้แย้งว่าวิกฤตเศรษฐกิจไม่ได้นำไปสู่การสิ้น

⁴ แนวคิดเสรีนิยมแบบออร์โดมักจะรู้จักกันในฐานะของตัวแบบเศรษฐกิจแบบตลาดสังคมแบบเยอรมัน (German social market economy) ซึ่งนอกจากจะเกี่ยวข้องกับมุมมองของการส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับการดำเนินนโยบายทางสังคมที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างระเบียบหรือเสถียรภาพให้กับระบบเศรษฐกิจการเมืองที่เกื้อหนุนต่อการทำงานของระบบตลาด ดูรายละเอียดแนวคิดเสรีนิยมแบบออร์โดได้ในบทความของบอนเฟลด์

สุดของเสรีนิยมใหม่ หากแต่นำไปสู่การกลับเข้ามามีบทบาทของรัฐในฐานะตัวขับเคลื่อนหรือตัวแสดงในการจัดระเบียบระบบเศรษฐกิจ ดังที่เคยเกิดขึ้นในเยอรมนียุคสาธารณรัฐไวมาร์

ในแง่ที่นอกจากบทความของบอนเฟลด์จะถือต่อการ “แลกเปลี่ยนทางวิชาการข้ามทวีป” และทำให้แวดวงวิชาการไทยได้มีความเข้าใจ “เสรีนิยมใหม่” จากประสบการณ์ที่นอกเหนือจากระบบเศรษฐกิจแบบแองโกลแซกซันแล้ว ยังช่วยให้เกิดการเปิดพรมแดนของการศึกษาเสรีนิยมใหม่ผ่านตัวแบบ “เสรีนิยมแบบออร์โต” ซึ่งช่วยชี้ให้เห็นว่าภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีไม่จำเป็นว่าจะต้องหมายถึง “การลดบทบาทของรัฐ” หรือ “รัฐที่อ่อนแอ” เสมอไป หากแต่รัฐสามารถเป็นตัวแสดงสำคัญในการจัดระเบียบให้กับระบบเศรษฐกิจแบบเสรีได้เช่นกัน ในทำนองเดียวกันยังเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนให้กับผู้ที่ต่อต้านอุดมการณ์แบบเสรีนิยมใหม่ว่า วิฤตเศรษฐกิจในปัจจุบันไม่จำเป็นว่าจะต้องหมายถึงการสิ้นสุดของอุดมการณ์หรือรูปแบบการบริหารจัดการระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่เสมอไป

ในบทความสุดท้ายที่ “ว่าด้วยเสรีนิยมใหม่” เป็นบทความชื่อว่า **“Thailand’s Private Health Care before the 2000s: Is it the Impact of Neo-Liberalism on Health Disparities?”** เขียนโดย **ธรรมรัตน์ มะโรหบุตร** อาจารย์ประจำภาควิชาสังคม และสุขภาพ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ในบทความชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของ “แนวคิดเสรีนิยมใหม่” ที่มีต่อนโยบายสาธารณสุขของไทย รวมทั้งประสบการณ์ของละตินอเมริกา ในขณะที่ในละตินอเมริกาตัวแสดงสำคัญที่ขับเคลื่อนการปฏิรูปนโยบายสาธารณสุขตามแนวทางของเสรีนิยมใหม่คือองค์กรระหว่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นธนาคารโลก หรือธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งทวีปอเมริกา (Inter-American Development Bank) ในกรณีของไทย ตัวแสดงสำคัญคือรัฐบาลที่สนับสนุนให้เอกชนทั้งไทยและต่างประเทศเข้ามาลงทุนในการจัดบริการสาธารณสุข ผลของการขยายตัวอย่างรวดเร็วของโรงพยาบาลเอกชนภายหลังจากการส่งเสริมของรัฐบาล แม้ว่าจะทำให้รายได้จากคนไข้จากต่างประเทศที่เข้ามารักษาพยาบาลในโรงพยาบาลเอกชนสูงขึ้นอย่างมากตาม

นโยบายที่ส่งเสริมให้ไทยกลายเป็น “ศูนย์กลางของการรักษาพยาบาลของภูมิภาค” แต่ได้ส่งผลทำให้เกิดปัญหา “ความเหลื่อมล้ำทางสุขภาพ” (health disparity) ที่สูงขึ้น โดยเฉพาะที่มีสาเหตุมาจากการหลังไหลของบุคลากรทางการแพทย์จากโรงพยาบาลของรัฐเข้าสู่โรงพยาบาลเอกชน

นอกเหนือจากบทความประจำฉบับแล้ว ในส่วนสุดท้ายของวารสารยังมีการนำเสนอบทปริทัศน์หนังสือ ซึ่งในฉบับนี้ได้ปริทัศน์หนังสือเรื่อง *Public Administration: 25 years of Analysis and Debate* ที่มี R.A.W. Rhodes เป็นบรรณาธิการ และตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ Blackwell ในปีค.ศ. 2011 ผู้ปริทัศน์หนังสือเล่มนี้คือ **วัชรพล ศุภจักรวัฒนา** อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร แม้ว่าหนังสือที่นำมาปริทัศน์จะเกี่ยวข้องกับรัฐประศาสนศาสตร์ แต่งานที่นำมาปริทัศน์ชิ้นนี้อาจกล่าวได้ว่ามีความสอดคล้องกับหัวข้อหลักของวารสารฉบับนี้นั่นคือ “ว่าด้วยประชาธิปไตยและเสรีนิยมใหม่” เนื่องจากหนังสือเล่มนี้ได้ทบทวนพัฒนาการของการศึกษาและข้อถกเถียงในรอบยี่สิบห้าปีที่ผ่านมา จากบทความที่เคยตีพิมพ์ในวารสาร *Public Administration on International Quarterly* ซึ่งเป็นวารสารด้านรัฐประศาสนศาสตร์ที่สำคัญในฝั่งยุโรป จึงทำให้เห็นพัฒนาการของการบริหารจัดการภาครัฐในช่วงเวลาที่แนวคิดเสรีนิยมใหม่ขึ้นถึงจุดสูงสุด ทั้งยังเป็นช่วงเวลาที่ระบบประชาธิปไตยในยุโรปเกิดการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะปัญหาการเสื่อมถอยของสถาบันทางการเมืองแบบดั้งเดิม⁵ ตัวอย่างของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแวดวงรัฐประศาสนศาสตร์ อาทิ การเกิดขึ้นของแนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่ และแนวคิดเรื่องการบริหารจัดการปกครอง (governance) การเปลี่ยนแปลงภายในระบบราชการที่มีการประยุกต์ใช้แนวคิด “ความเป็นหุ้นส่วนของระหว่างองค์กรต่างๆ” (multi-organizational partnership) การเข้ามาของกลไกตลาดในการขับเคลื่อนการบริหารจัดการภาครัฐ และการมองประชาชนในฐานะ “ลูกค้า” เป็นต้น

⁵ ดูประเด็นดังกล่าวได้ใน Russell Dalton. *Democratic Challenges, Democratic Choices: The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies* (New York: Oxford University Press, 2004).

ในภาพรวมบทความต่างๆในวารสารฉบับ “ว่าด้วยประชาธิปไตยและเสรีนิยมใหม่” ได้พยายามนำเสนอมุมมองที่สดใหม่ แตกต่าง หลากหลาย ทั้งในเชิงทฤษฎี ในเชิงประจักษ์ ในเชิงเปรียบเทียบ และสร้างการ “แลกเปลี่ยนทางวิชาการ” ข้ามสาขาวิชา ระหว่างสถาบัน และระหว่างประเทศ